

IRAUPENA ETA MAIZTASUNA ADIERAZTEN DUTEN SINTAGMA ZENBATZAILEDUNETAN MUGATU SINGULARRA NOIZ ERABIL DAITEKEEN

Iraupena eta maiztasuna adierazten duten sintagmetan, zenbatzaileak tartean direla, mugatu singularra noiz erabil daitekeen aztertzen da ondorengo lerroetan. Gaia adibide batzuen bidez aurkeztuko dugu. Adibideotan datozen forma horietatik zein diren zuzenak adierazten saiatuko gara, tradizioaren eta, kasu batzuetan, oraingo erabileraren eta hedaduraren ikuspegitik.

Iraupena adierazteko absolutibo eta instrumental mugagabeak eta inesiboa erabil daitezke euskalkien eta aditzen arabera:

- (1) Jonas *iru egunez egon* izan bai zan balearen erraietan, beronelaxe
Gizasemea, Jesus bera, *iru egunez egongo* da lurraren baiten, esan izan zuan
*Jesusek aurretik (Inza *Azalp*, 74)
- (2) Ezen hala nola Ionas balearen sabelean *hirur egun eta hirur gau* izan baitzen:
hala izanen da gizonaren Semea lurraren bihotzean, *hirur egun et hirur gau*
(Lç 22)
- (3) Erroman *bi urtean* egon zan (Lardizabal, *Test. Zar. Berr. Condaira*, 531)

Adibide hauetan ikusten denez, instrumentalean eta absolutiboan iraupena mugagabearen bidez ematen da aditzera. Baina iraupena adierazteko inesiboa darabilgunean, singularra ala mugagabea behar duen edota bata nahiz bestea onartzekoak diren argitu beharreko kontua da, zeren absolutiboan eta instrumentalean ez bezala, inesiboan erabilera bikoitza baitugu:

- (4) *Hiru astean / hirur astetan* asko hazi da haurra.

Bestalde, maiztasuna adierazteko, zenbatzailea, denborazko izen bat (*urtea*, adibidez) + *behin* nahiz *-ero* atzizkia ageri zaigu. Arazoak: batetik hemen ere singularreko forma ala mugagabea erabili behar den edota bata nahiz bestea; eta bestetik era zuzenak eta okerrak ongi bereiztea:

- (5) *Bi urtetarik behin / bi urterik behin / bi urtez behin / bi urtetik behin / bi urtean behin / *bi urtero* elkartzen dira bazkaltzeko.

Azter ditzagun bi puntuak:

1. IRAUPENA ADIERAZTEKO ERAK

Ezaguna da zenbatzaileak determinaturiko Izen Sintagmak mugagabearen nahiz mugatu pluralean deklinatzen direla euskaraz (ikus Euskaltzaindiaren *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak I*, 78. or.):

Bost liburu irakurri behar dituzue ikastaroan zehar (Mugagabea).

Ikastaro honetan irakurri beharreko bost liburuak liburutegian dituzue (Mugatu plurala).

Gauza bera esan genezake leku-denborazko kasuetarako ere. Hauetan ere arau orokorra mugagabearen eta mugatu pluralean deklinatzea litzateke:

Zortzi urtetan aritu da ikasten (Mugagabea).

Ikasten aritu den zortzi urteetan ez du besterik egin (Mugatu plurala).

Hala ere, mugagabeko erabileraz gain mugatu singularrekoa ere aurkitzen dugu sarri, batez ere He-goaldeko testuetan. Konparaziorako, goiko adibideen ondoan, honako moldekoak ere ageri zaizkigu tes-tuetan:

Zortzi urtean aritu da ikasten (Mugatu singularra).

Ekar ditzagun hona, bada, literatur tradiziotik mugatu singularreko adibideak lehenik eta mugaga-bekoak ondoren:

A. Zenbatzailea + singularra: BOST URTEAN

Zenbatzailea + *hilabete*

1. Birjiña bere amaren sabelean gure aragiz janzi, ta bederatzi illabete an egon, ta Belengo Porta-lean añ pobre jaiotzean [...] (A. Cardaberaz, *Egercicioac III*, 306).
2. Irabazi ugaria sei illabete ateratzeko (Aguirre Asteasukoa, *Eracusaldiac II*, 188).
3. Asiko da infernua lurraren zulo oetakoren batetik kea dariola; botako ditu beregandik langosta mota batzuek aiñ amorratuak, eta puzoitsuak, non bost illabete ibilliko diran bekatariari darraizte-la (Aguirre Asteasukoa, *Eracusaldiac III*, 477).
4. Neuk neukan nik neure barruan Aldabaldoganako maitetasunaren iturburua, ainbeste illabete egin ditudan amesen iatorri txarra (D. Aguirre, *Auñemendiko Lorea*, 111).
5. Erregiñatzako autuak ziran neskatx gazteak, sei illabete usan-belar, eta olio gozoz igortziak iduki oi zituzten, ederrago egin zitezen (F. I. Lardizabal, *Testamentu Zarr. Berr. Condaira*, 13).
6. Zere baimena indazu, basora joan, eta lagunakin nere garbitasuna bi illabete negartzeko (Ib., 136).
7. Aukeran iru gauza ipintzen zazkitzu: erreinu guzian iru urteko gosetea; etsaiaren igesi iru illabe-te ibiltzea; edo iru eguneko izurria (Ib., 205).
8. Ordutik itzegiten asi zan, ainbeste illabete mutututa egon zan Zakarias (Ib., 365).
9. Ainbeste illabete zai egonda (D. Aguirre, *Garoa*, 120).

Zenb. + *orduan*

1. Bi orduan lagun egin zioten gorputzari, kandelen argitan (A. Anabitarte, *Poli*, 66).
2. Saul-ek gauean bere armadun guziak iru saldotan ipiñirik, Amon-tarrai isillik itsumustuan sartu zitzaian, eta prestatzeko lekurik ere eman gabe, iru orduan, eguzkiak indarra artu arteraño, iltzen ari-tu ziran (F. I. Lardizabal, *Test. Zarr. Berr. Condaira*, 157).
3. Mamia bear da txuritu, erazaldu eta ur beroan eduki ogei eta lau orduan (A. Iturriaga, *Diálogos* 107).
4. Otzak eta bildurrak dardaraka geunkazan, ta amabi, amairu edo amalau orduan egon bear alan-txe! (D. Aguirre, *Kresala*, 89).
5. Ondo egingogu bertan egoten bagara galarrena igaro arte, iru edo lau orduan (J. M. Etxeita, *Jo-secho*, 251).
6. Azkar ibilli bear, lau orduan Aizarnatik Donostira etorriko bada (Uztapide, *Sasoia joan da gero*, 335).
- 7 Hogoi eta lau orduan hemen deus guti egin ditaike, bainan gelditzen zautan denbora ez dut saldu nahi merke; ditutan etsai guzien ganat inguratu nahi nuke, ene barkamena eskaintzerat eta heienaren eske (Xalbador, *Odolaren Mintzoa*, 347).

Zenb. + urtean

1. Esan begi arako odolezko gatxagaz amabi urtean gaisorik egon zan andra errukigarriak; zeure jaz-tekoaren magaleko erza ukututea zan asko, guztiz osaturik geldituteko (A. Añibarro, *Lora Sorta*, 73).
2. Orain zarean erdia, ozta azi ziñian amabi urtean (Ib., 140).
3. Adan berreun eta berrogeita bi urtean Matusalen seigarren oñeko illobarekin bizi izan zan (F. I. Lardizabal, *Test. Zarr. Berr. Condaira*, 8).
4. Erroman bi urtean egon zan, aitatu dan bezala, Enperadorearen Tribunalak libratzeko agindu zuen arteraño (Ib., 531).
5. [...] Bernardatxo an bizitu zen, lenbizi illabete batzuetan eta geroago bi urtean (F. Goñi, *Lurdes-ko Gertaerak*, 23).

Zenb. + astean

1. Zuek eman zizkidazuten ogei ontzako zikiñagatikan, an egon nauk ogei astean itzalean, eta zuek, urre eta zidarrezko gauzan gañera, berregun bana ontzako gorde zenduztenok, ez dezute oraindikan ankarik sartu iguzki gutxiko aposentuan (A. Apaolaza, *Patxiko Txerren*, 96).

* * *

B. Zenbatzailea + mugagabea: BOST URTETAN

Zenbatzailea + hilabetetan

1. Lau illabetetan alkarrekin ibilli ziran gudaritza ondoren eta nunbait, etzuten alkarren berri jakin asarretu ziran egunerarte (Y. Etxaide, *Joanak-joan*, 76).
2. Esan ziotenez urtean iru illabetetan bakarrik lana egin leikiana, beste bederatzitan euri bizia izaten dalako (J. A. Irazusta, *Bizia garratza da*, 81).
3. Bero ta eltxo ta guzi, bost illabetetan bi gau doi doi galdu nitunan begiak ezin itxiz (Orixe, *Quito-n arrebarekin*, 49).

Zenb. + ordutan

1. Aitzulo orretan egon nintzan iru egunez, eta andik zuzen Prantzira jo nun: 24 ordutan 20 legua bide, iñon egonik egin gabe (Orixe, *Santa Cruz apaiza*, 49).
2. Oiek ere bi ordutan katiatuta egon ondoren, zoro-gisa amiltzen dira jolas-lekura (L. Villasante, *Kristau fedearen sustraiak. Jainkoa*, 140).
3. Etxera heltzen naizenean, eznaiz hamabi ordutan ohetik jaikiko (G. Aresti, *Ipuinak*, 78).

Zenb. + urtetan

1. Ogetabi urtetan egon zan Manilan, da etxeratu zan erdi makalik, baña diru askogaz: etxean, urtebetean jarri zan gizon ederra (J. M. Etxeita, *Josecho*, 356).
2. Amar-amabi urtetan bera baiño beste nagusirik ezagutu ez eban Otoiopek ordezeko buruzagia erioan: [...] (E. Erkiaga, *Arranegi*, 80).
3. Iazko aukera eta txolarteak gero ere izango banitu, bi urtetan bukatuko nuke idazlana (K. Mitxelena, *Mitxelenaren Euskal Idazlan Guztiak*, 95).

Zenb. + astetan

1. Jatordu arek eta gau-pasak, sortu dio azken gaitza; ta bi astetan ebaki zigun koplariaren bizitza (N. Etxaniz, *Lur berri billa*, 290).

* * *

2. MAIZTASUNA ADIERAZTEKO

Maiztasuna adierazteko moldeen artean literaturan ez da testigantza askorik zenbatzailedun sintagmen kasuan. Literaturako adibide urriak eta ahozko hizkuntzakoak aztertuz, mugagabeko nahiz mugatu pluraleko zenbait forma aukeran ditugula ondoriozta daiteke.

Hona hemen literaturako adibide urri horiek.

A. Zenbatzailea + mugatua: HAMAR MINUTUTIK BEHIN; HAMAR URTETIK (/RIK) HAMAR URTERA

1. Amar minututik behin (V-gip G. Garate, *Erdarakadak*, 37).
2. Herriko arno garbi xorta bat hola zortzitik behin gure etxean, bazinaki zer besta den? (J. Hiriart-Urruty, *Zezenak errepublikan*, 184).
3. Baita bere dago kondnaturik esatia: ez tala ziur ziur, edo ziertuba, bost urterik, bost urtera egin biar daben, ala ez (P. Astarloa, *Berbaldiak II*, 7).
4. Milla urtetik milla urtera aingeru bat zerutik jetxi ta aldiko ondar izpi bat bakarra eramango balu: noizko itxasoko ondartzan aitu...? (*Argi Done Laburra*, 32).
5. Beren bisita egiten dute bost urtetik bost urtera, esanaz: Emen lenago lotsaz gelditurikan ote da? (Txirrita, *Bertsoak I*, 92).
6. Ala bi illabetetik bi illabetera umeak egin ditzake (A. Iturriaga, *Diálogos*, 98).

B. Zenbatzailea + mugagabea: HAMAR MINUTUTARIK BEHIN; HAMAR URTETARIK HAMAR URTEZ BEHIN

1. Lau urtetarik behin bazuketen Arrotarrek gizon lanjeros hari gider guzien kentzeko parada ona (J. Hiriart-Urruty, *Mintzaira. Aurpegia*, 130).
2. Lau urtetarik behin doi doia (J. Barbier, *Supazter xokoan*, 20).
3. Bost egunez bein etortzen da (G. Garate, *Erdarakadak*, 37).
4. Eun urtez bein idikitzen (Orixe, *Mireio*, 142).
5. Bi urtez bein edo “Eusko Ikaskuntzak” Bidasoaz andiko ta emendiko euskotar guztiok batzarre batera deitzen gaitu (Lizardi, *Itz-lauz*, 124).
6. Egun biz behin (*Orotariko Euskal Hiztegia*, IV, 499; G-azp).
7. Gutxi gorabera bi illez bein Bordeleko kaietara zijoanek [...] ikusi zezakean ontzi zuri sabelaundi bat (J. A. Irazusta, *Bizia garratza da*, 14).
8. Iru illabetez beingo aldizkaria (Lizardi, *Itz-lauz*, 122).
9. ... eta halarik ere ezta harekin batzen hirur urthetarik hirur urthetara baizen, eta hori bortz egunekotz xoilki,... (S. Pouveau, *Philotea*, 411).
10. Sei oren hek laur urthetarik laur urthetara konplitzen dute egun oso bat eta da bisexte (J. Haramburu, *Devocino escuarra*, 913).
11. ... zergatik laur urthetarik laur urthetarat baita bisuste urthea ... (*Itxasoko nabigazioneko liburua*, 145).

* * *

Literaturako adibide horiez gain ezaguna da Hegoaldeko ingurune zabal batean (gipuzkeraz bereziki) erabiltzen den mugatu singularreko egitura:

Bost urtean behin elkartzen dira bazkaltzera.

Baita bizkaieraz oso sustraitua den honako hau ere:

Bost urterik behin elkartzen dira.

* * *

Bada, ordea, ez euskal literaturan ez eta ahozko erabileran ere inongo tradiziorik ez duen moldea, gaur egun hedatuxea dena: zenbatzailedun sintagmari *-ero* atzizkia erantsiz sortzen dena.

**Bost urtero* elkartzen dira bazkaltzera.

ARUA

Horrenbestez, euskal literatur tradizioa eta ahozko euskararen erabilera kontuan hartuz, hau da Euskaltzaindiaren erabakia iraupena eta maiztasuna adierazteko zenbatzailedun sintagmen erabileraz:

1. IRAUPENA ADIERAZTEKO

— Absolutiboaz eta instrumentalaz gainera inesiboa erabiltzen da maiz iraupena adierazteko sintagmetan.

— Inesiboko sintagma hauei dagokienez, mugagabea erabiltzea zilegi izanagatik, mugatu singularra erabiltzea hobesten da honako kasu honetan: zenbatzailedun sintagma horrek adierazten duen denbora etengabeko unitate bakar gisa hartzen denean, hots, inesiboaren bidez prozesu edo gertaera baten iraupena adierazten denean. Adibidez,

Hiru astean asko hazi da haurra.

Hiru urtean ikasi du euskara.

Lau urtean lan egin du Afrikan.

Hauetan denetan iraupena adierazten da.

Iraupenik adierazten ez denean, noski, mugagabeak ohiko lekua izango du. Hiru urteko iraupena adierazi beharrean hiru urte desberdinetan gertatu den zerbait adierazi nahi bada, mugagabea beharko da:

Lau urtetan antolatuta dute tanborrada.

2. MAIZTASUNA ADIERAZTEKO

— Maiztasuna adierazteko ereduaren artean, mugagabeko erabilerekin batera, hots:

Lau urtez behin elkartzen dira senitartekoak.

Lau urtetarik behin elkartzen dira senitartekoak.

Lau urtetarik lau urtetara elkartzen dira senitartekoak.

Lau urterik behin elkartzen dira senitartekoak.

— Formaz mugatu singularra dena ere aukeran dugu:

Lau urtetik behin elkartzen dira senitartekoak.

Lau urtetik lau urtera elkartzen dira senitartekoak.

— Inesiboaren kasuan, berriz, forma mugatua da erabili behar dena honelakoetan:

Lau urtean behin elkartzen dira senitartekoak.

— Maiztasuna adierazteko egituren artean, [izena + *-ero*] gisako esamoldea onartzekoa da:

{*Astero, hileru, ordulaurdenero...*} etortzen da.

Baina bada hedatuxea den egitura bat, gaitzestekoa dena: *-ERO* atzizkiaren bidez osatua den *[zenbatzailea + izena + *-ero*] sintagma:

**Bi urtero* egiten dute bilera batzordekoek.

**Hamabost egunero* etortzen zait bisitan.

— Hamabostero, ordea, onartzekoa da, *hamabostean behin* nahiz *hamabosterik behin*-en parean.

(Euskaltzaindiak, Iturenen, 2000ko maiatzaren 26an onartua)